

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЙ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЗНАЧЕННЯ ОСУДУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Розглядаються невербальні засоби вираження осуду в сучасній англійській мові. Досліджено особливості й частотність їх використання, проаналізовано взаємодію різних невербальних компонентів на позначення осуду.

Ключові слова: осуд, невербальні компоненти, міміка, жести, просодичні НВК, проксемика.

***Cherniak O.P. Peculiarities of Nominations of Nonverbal Means Expressing Condemnation in Modern English.** The article deals with nonverbal means for the expression of condemnation in Modern English. Peculiarities and frequency of their usage are investigated. Interaction of different nonverbal components for the indication of condemnation is under consideration.*

Key words: condemnation, nonverbal components, facial expression, prosodic components, proximity.

Мовлення є основним, але не єдиним способом спілкування. Поряд із вербальними актами комуніканти можуть також передавати інформацію іншими (невербальними) способами. Невербальні компоненти постають правдивими індикаторами емоційного стану комуніканта. Дослідження, проведене в галузі теорії комунікації, показало, що до 93% “емоційного повідомлення” може бути передано невербально [9, 46]. Таке активне використання невербальних засобів у міжособистісному спілкуванні пояснюється тим, що вони сприймаються безпосередньо і тому сильніше впливають на адресата; вони передають найтонші відтінки ставлення, оцінки, емоцій. Для вираження схвалення/несхвалення також існують як власне мовні, так і нелінгвістичні дії. Саме невербальні засоби дають можливість зрозуміти справжні почуття і думки співрозмовника, оскільки їх поява обумовлена імпульсами підсвідомості. Вираження осуду також не обмежується лише вербальними засобами. В сферу нашого дослідження потрапляють ті невербальні засоби комунікації, які супроводжують висловлення осуду, а також ті, що виконують роль самостійних стратегій осуду.

Актуальність теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення особливостей мовленнєвої поведінки мовців крізь призму їх емоційних станів, які можуть бути передані не лише вербально. Опис основних характеристик невербальних компонентів комунікації знайшов детальне відображення в лінгвістичній літературі.

Багато вчених приділяють увагу дослідженню невербальної комунікації (І.Н.Горелов, Г.В.Колшанський, Г.Ю.Крейдлін, О.О.Вансяцька, М.Argyle, D.Crystal та ін.). Окремі питання лінгвістичного аспекту вивчення невербальної поведінки, яка передає емоційний стан людини під час комунікативної взаємодії, різною мірою висвітлювалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Проте вивчення невербальних особливостей висловлень осуду не було предметом окремого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути і проаналізувати невербальні засоби вираження осуду в сучасній англійській мові. Досягнення мети передбачає розв'язання наступних **завдань**: визначити характер невербальних засобів вираження осуду; дослідити особливості й частотність їх використання; проаналізувати взаємодію різних невербальних компонентів на позначення осуду.

Висловлення осуду супроводжуються кінесичними, просодичними та проксемічними засобами невербальної комунікації, які у письмовому дискурсі репрезентуються номінаціями в авторських ремарках. Особливістю мовленнєвого акту осуду, як вираження певного емоційного стану, є те, що осуд може бути виражений за допомогою таких невербальних компонентів (далі НВК):

I. Міміка.

Вираз обличчя як засіб невербальної комунікації ”є ведучим і дуже складним засобом спілкування, здатним передавати емоційний і змістовий підтекст мовленнєвих повідомлень і служити регулятором самої процедури спілкування комунікантів” [8, 144]. Відсутність міміки унеможлиблює спілкування, оскільки обличчя – дзеркало людських емоцій [1, 62]. Обличчя має здатність виражати різні емоційні відтінки, внутрішні емоційні переживання, воно є комунікативно значущим [6, 10]. Особлива роль при вираженні осуду належить **погляду**, так як погляд найповніше передає внутрішній світ людини. Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновок, що саме погляд найчастіше використовується для вираження осуду (становить 47,6% від усіх проаналізованих НВК). За нашими спостереженнями, найбільш характерними для опису кінем обличчя адресанта, який продукує висловлення осуду, є такі лексико-синтаксичні одиниці: *look sharply, stare accusingly, bend a reproving look, shoot an ironic glance, cast a look of well-bread disdain, study smb with a critical eye, glare at smb disapprovingly, look quite reproachful, give smb a sharp look of disapproval, cast reproachful glance, shoot a furious glare* etc. Розглянемо приклади:

(1) *The doctor looked sharply at him. "Keep your voice down, stupid boy...You must know that escape is impossible"* (J. Archer, p.73).

(2) *He stared accusingly at her. "You should have told me you were pregnant"* (J.Baird, p.159).

(3) *"...as I told you before we came here, Mr. Thornton is no gentleman. The simple fact is that he enjoys humiliating people, and he will continue trying to humiliate us for as long as we stand here."* Elizabeth cast a look of well-bread disdain over Ian (J. Mc Naught, p.166).

У наведених прикладах НВК поєднуються з вербальними компонентами. Вони доповнюють і підсилюють вираження емоційної реакції осуду, оскільки мають негативну конотацію. При цьому спостерігається конгруентність слів та невербальних сигналів. Осудливий погляд поєднується з використанням пейоративів (приклад 1), модальних дієслів зі значенням осуду (приклад 2), негативно-оцінних слів та емоційно забарвленої лексики (приклад 3). Візуальна взаємодія обох комунікантів поступово набуває ознак конфліктності. Адресант мовленнєвого акту осуду наносить адресату моральну шкоду, погіршуючи при цьому його емоційний стан. Проте осуд може бути виражений також лише за допомогою погляду без вербального доповнення (приклад 4):

(4) *Their hostess swept into the card room at that moment, and bent a reproving look on all the occupants of the card table* (J. Mc Naught, p.57).

Важливим НВК вираження осуду є **блиск в очах**, оскільки осуд виникає, головним чином, під впливом таких емоцій, як гнів, відраза, презирство тощо. Наприклад:

(5) *"He should be admonished, Your Honor!" Buckley demanded, his face and eyes glowing with violent anger and his neck a deep purple* (J.Grisham, p.154).

Сміх (усмішка) при вираженні осуду використовується для пом'якшення негативної емоційної реакції (приклад 6), для іронічного вираження (приклад 8), або, навпаки, для демонстрації сили почуттів (приклад 7). Відповідно до цього використовуються різні номінативні позначення НВК (*admonish with smiles; unfunny grin; ironic smile; raw, hoarse sound laugh; chimes of laughter etc.*)

(6) *"Then you really should have a better grasp of the law," she admonished with one of those your-grandmother-thinks-you're-adorable smiles that exacerbated his case of the warm fuzzies* (D. R. Koontz, p.180).

(7) *"Oh, my God! How stupid can you get?" She laughed, a raw, hoarse sound that made him wince* (C. Coutler, p.210).

(8) *His smile was ironic and self-deprecating, his eyes resting on the smooth oval lines of her face. "What I understand, Jess, is that you won't let any other man in your life until you get Masters out first."* (C. Harrison, p.88).

Таким чином, вираз обличчя як засіб невербальної комунікації є основним інформаційним каналом, що здатний передати зміст повідомлення й слугує регулятором емоційного фону розмови [5, 14]. Міміка є найпоширенішим засобом вираження осуду в дискурсах з невербальною домінантою.

II. Жести.

Осуд може бути виражений також різноманітними жестами, оскільки жести є найбільш поширеними невербальними знаками. Як зазначає О.О.Вансяцька, діалог на 35% складається з інформації, яка передається вербальним шляхом, і на 65% – із інформації, що передається жестами [2, 38]. За нашими спостереженнями жести для вираження осуду становлять 19,3% від усіх проаналізованих НВК. Це, перш за все, рухи голови, рук та інших частин тіла, які позначені в тексті такими мовними засобами: *shake one's head, shake one's head in mild rebuke, shake one's head in reproach, wave a scolding finger, waggle an admonishing finger, wag a warning finger, offer a firm handshake* etc. Наприклад:

(9) *He shook his head in mild rebuke. "Spare me the maidenly protest. If you're suddenly as curious as I am to find out if it was as good between us as it now seems in retrospect, then say so"* (J. Mc Naught, p.216).

У наведеному прикладі **хитання головою** підсилює вираження негативної емоційної реакції осуду. Цей жест може бути поєднаний також з несхвальним виразом обличчя (приклад 10):

(10) *Mrs. Thompson shook her head, her mouth pursed into a disapproving line. "I don't mean dress designing; I mean family responsibilities. Simon's father was a philanthropist and Simon is expected to follow in his footsteps. His wife has certain duties and a position to maintain them. Megan, I'm afraid, prefers to ignore them"* (C.Harrison, p.97).

Несхвалення дій адресата може супроводжуватися погрозлигим, осудливим **помахом пальця**. Наприклад:

(11) *Daniel waved a scolding finger at her. "You've no sense of dignity," he chided, but his eyes were admiring as he took in the quiet elegance of her grey suit and mouth blouse, the sleek fall of dark hair falling in soft waves from a central parting of her shoulders* (C.Harrison, p.152).

Потиск руки також може використовуватись для вираження осуду, хоча звичайно це знак схвалення і доброзичливого ставлення, це знак того, що після потиску руки партнери готові спілкуватися чи брати участь у якомусь спільному заході. Проте сила потиску руки стереотипно пов'язується із агресивністю та домінацією [4, 104]. Наприклад:

(12) *"Look after yourselves," he admonished, offering each a firm handshake (T.Brooks, p.188).*

У наведеному прикладі потиск руки сигналізує небажання подальшого ведення розмови.

Одночасне використання вербальних та невербальних засобів обумовлено прагненням конкретизувати інформацію, зробити її більш виразною й значимою з метою впливу на адресата.

III. Просодичні НВК.

Голос є невід'ємною частиною мовленнєвого процесу, яка сприяє досягненню оптимальності усного мовлення у виразному, комунікативному, емоційному і прагматичному аспектах [8, 38]. Слушною є думка Г.Ю.Крейдліна, що голос має надзвичайну силу, яка інколи полягає не в тому, що сказано, а в тому, як це сказано [4, 111]. За допомогою голосових модуляцій можуть бути відображені різноманітні почуття мовця та його психологічний стан. Інтонація реалізує ілюктивну силу, модальність і комунікативний намір висловлення.

Проаналізовані висловлення осуду звичайно супроводжуються наступними лексико-синтаксичними одиницями, що характеризують гучність, ритм, тембр та інтонацію голосу мовця: *the tone was mildly reproachful, the faintest reproach crept into her voice, let the smallest note of reproach creep into his voice, voice carried a tone of disapproval, the words were slow and scornful, there was a hint of irritation in his voice* etc. У вираженні осуду просодичні НВК можна вважати другими за поширеністю після кінесичних. Вони становлять 13,6% усіх проаналізованих НВК. Розглянемо приклади:

(13) *'No.' Now the faintest reproach crept into her voice. 'I was kind of getting the idea that you didn't want to see me . . . not at school, and nights you're always down there at the garage. Working on your car' (S. King, p.136).*

(14) *They were quiet then for a time, bereft it seemed of even the smallest hope. In the darkness, **Jair could hear Slanter's rough voice admonishing** Garet Jax that he should have known better than to trust the lizard, as Slanter had told him (T.Brooks, p.245).*

(15) *“I thought you knew me better than that,” she chided. Her voice was gentle with remembrance, and with regret (J. Smith, p. 149).*

У наведених прикладах за допомогою голосу передається м'якість вираження осуду (приклад 15), грубість (приклад 14), нейтральність (приклад 13). Фонаційний компонент відіграє допоміжну роль, доповнюючи прагматичну характеристику висловлення.

IV. Проксеміка.

Важливе значення для перебігу комунікації має простір, у межах якого перебувають її учасники. Як зазначає Г.Ю.Крейдлін, існують стійкі кореляції між емоційним станом людини і характеристиками комунікативного простору [4, 111]. У ситуаціях, коли конфліктність набуває експліцитно виражених форм, спостерігається скорочення дистанції з ініціативи того з комунікантів, хто претендує на моральну перемогу [3, 63]. Вираження осуду супроводжується зменшенням відстані між партнерами по комунікації, оскільки осуд у більшості випадків супроводжується відчуттям гніву. Зміна (скорочення) дистанції є, як правило, прерогативою вищестоящого учасника комунікації. Наприклад:

(16) *Fayiz took a step towards her. His features had darkened into a scowl. “What I approve of and what goes on inside this house are none of your damned business,” he rasped. “I pay you to cook for my guests, not to pass judgements on their lifestyle, or mine.” He towered over her, his anger tangible. “Kindly remember that and stick to what concerns you” (S. Howard, p.79).*

Цікавими, на наш погляд, є випадки, коли в тексті наявний не один опис НВК, а декілька. Вони доповнюють і підтверджують значення один одного, виражаючи певну емоційну реакцію. У наведеному нижче прикладі представлений опис жестів і міміки для вираження осуду.

(17) *For a moment Corrie was speechless. She looked at Felicity, but as she turned back to Luke, obviously to explode with rage, Felicity took her arm and drew her out into the hall (S. Lewis, p.3231).*

Адресант здійснює декілька невербальних дій (дивиться, повертається), не вимовляючи жодного слова. Проте ці НВК підтверджують думку про те, що виражена негативна реакція осуду.

Поєднання мімічних і просодичних НВК також є характерним для вираження осуду. Розглянемо приклад:

(18) *'You . . . understand. PLENTY!' Junkins roared at him. He had stopped next to a giant yellow hulk of a truck - another of Johnny Pomberton's dumpsters-in-the-making. He stared at Arnie. Three of the kids who beat on your car are dead (S. King, p.171).*

У наведеному прикладі описано декілька невербальних дій комуніканта – погляд і особливості голосу, причому погляд у всіх випадках несхвальний (*stared, his fierce blue eyes glared, gave him a reproachful glare*), а голос грубий і неприємний (*roared at him, voice was harder, voice had a hint of harshness*), що свідчить про вираження осуду.

Осуд може також виражатися поєднанням трьох НВК – міміки, жестів та голосу. Наприклад:

(19) *His father, normally the kindest of men, turned his head and stared at Ben's mother. "Be quiet, woman," he said, and something in his voice made her sit down again. Even Emmaline stopped crying (S. King, p.120).*

Адресат повертає голову, дивиться, і в його голосі є щось таке, що навіть змушує Еммалін перестати плакати. Опис цих НВК дозволяє зробити висновок про вираження негативної емоційної реакції осуду. Вибір способу впливу на слухача, на нашу думку, забезпечує найбільш повне, ефективне досягнення комунікативної цілі.

Таким чином, невербальні компоненти комунікації широко використовуються для вираження емоційної реакції осуду. Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновок про те, що найчастіше в творах англійської художньої літератури для вираження осуду зустрічаються номінації кінесичних засобів (міміко-жестових компонентів, таких як: похитати головою, нахмурити брови, пильно подивитися, несхвально глянути, гірко посміхнутись тощо). Ці невербальні компоненти різноманітні за своєю емоційною спрямованістю та інколи виявляють значення лише в контексті. Другими за поширеністю можна вважати просодичні (фонаційні) НВК, які характеризують голос комуніканта (сказати презирливо, сухо додати, крикнути, сказати з нотками докору тощо). Крім цього, в тексті можуть бути присутні одночасно декілька номінацій НВК різноманітної природи (жестів і міміки, фонації та жестів, фонації та міміки тощо). У цих випадках розглядається комплекс НВК і встановлюється емоційна реакція, яка передається невербальним каналом. Перспективою нашого дослідження є вивчення дискурсних особливостей висловлень осуду в сучасній англійській мові.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

2. Вансяцкая Е.А. Невербальные компоненты коммуникации в английском художественном тексте / Е.А. Вансяцкая, Ф.И. Карташова. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2005. – 152 с.
3. Віротченко С.А. Вплив проксемної поведінки на досягнення комунікативної мети в конфліктних ситуаціях // Вісник Харківського національного університету. – №586. – С. 61-64.
4. Крейдлин Г.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.
5. Мельник А.А. Язык жестов. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 444 с.
6. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования. – Воронеж: Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1990. – 109 с.
7. Серякова И.И. Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации "голос" в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1988. – 182 с.
8. Трусов В.П. Выражение эмоций на лице (по материалам работ П. Экмана) // Вопр. психологии. – 1982. – №5. – С. 144-147.
9. Crystal D. Paralinguistics // Current Trends in Linguistics. – L.: Longman, 1974. – Vol. 12. – P. 45-72.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Archer J. Kane & Abel. – New York: Faucett Crest, 1981. – 477 p.
2. Baird J. Raul's Revenge (CD "English Literature").
3. Brooks T. The Wishsong of Shannara (CD "English Literature").
4. Coutler C. Aftershocks (CD "English Literature").
5. Grisham J. A Time to Kill (CD "English Literature").
6. Harrison C. Once a Lover. – London: Mills & Boon Limited, 1984. – 189 p.
7. Howard S. An Impossible Passion. – Harlequin Books, 1991. – 187 p.
8. King S. Christine (CD "English Literature").
9. Koontz D. R. One Door Away from Heaven (CD "English Literature").
10. Lewis S. Obsession. – London: A Mandarin Paperback, 1996. – 663 p.
11. Mc Nauhgt J. Almost Heaven. – New York: Pocket Books, 1990. – 517 p.
12. Smith J. Headed for Trouble. – New York: Silhouette Books, 1993. – 186 p.